

<https://doi.org/10.34768/fp2022a2>

Dominika Izdebska-Długosz
Uniwersytet Jagielloński

„ZDEJMIJ OKULARY RÓŻOWE!” – BŁĘDY W SZYKU ZDANIA W POLSZZYŹNIE STUDENTÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

Studenci ukraińscy w Polsce, których liczba sukcesywnie się zwiększa, wiążą z pobytem w naszym kraju swoje plany edukacyjne, zawodowe i osobiste¹. Mają oni świadomość faktu, iż przepustką do realizacji zamierzeń jest dobra znajomość języka polskiego, a w przypadku planów związanych z nauką i pracą – bardzo dobra. Wielu z nich uczy się polszczyzny instytucjonalnie, równocześnie przyswajając ją w wyniku codziennych kontaktów z Polakami. Sytuacja tego typu jest najbardziej korzystna dla osób chcących szybko nauczyć się języka obcego.

Język pierwszy (dalej: J₁) studentów z Ukrainy wykazuje wiele zbieżności z językiem polskim na wszystkich poziomach. Wspólny jest system czasów gramatycznych, system deklinacyjny, większość kategorii gramatycznych, duża część leksyki. Bliskość genetyczna i typologiczna obu tych języków to jeden z głównych czynników tworzących swoistość układu glottodydaktycznego, w którym student ukraińskojęzyczny uczy się w sposób zorganizowany języka polskiego jako obcego (dalej: JPjO). Oprócz wspólnego prasnawiańskiego pochodzenia, właściwego także innym językom z grupy sławiańskiej, język polski i ukraiński wiążą ze sobą wielowiekowe kontakty ludności spowodowane bezpośrednim sąsiedztwem geograficznym oraz kulturowym.

Nie można pominąć tego, że Ukraińcy są bilingwalni w zakresie języka rosyjskiego, co stanowi ich „podwójne uzbrojenie” w walce z zawiłościami polszczyzny. Rozumieją ją bez konieczności wcześniejszej nauki, tak jak Polacy rozumieją język sławacki i czeski. Za to odpowiada zjawisko *interkomprehensji*. Juliusz Ronjat, używając tego terminu po raz pierwszy w 1913 r., określił nim zdolności rozumienia przez jednostkę innych dialektów tego samego języka. Dziś termin ten oznacza także zdolność rozumienia różnych języków w obrębie tej samej rodziny². W kontekście Sławian można mówić także

1 Zob. D. Izdebska-Długosz, *Plany życiowe młodych Ukraińców rozpoczynających studia w Polsce*, „Youth Policy: Problems and Prospects. Молодіжна політика: проблеми та перспективи” 2015, nr 6; eadem, *Dlaczego Polska? Motywy wyboru studiów w Polsce u młodzieży ukraińskiej – perspektywa porównawcza*, [w:] *Ukraina – Polska: doświadczenia oraz perspektywy strategicznego partnerstwa*, red. R. Kordonski, O. Kordonska, Ł. Muszyński, t. 2, Lwów-Olsztyn 2017.

2 Zob. P.E. Gębał, *Interkomprehensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków 2016, s. 79.

o słowiańskiej komunikatywności międzyjęzykowej, która zasadza się przede wszystkim na zbieżnych morfemach leksykalnych oraz regułach gramatycznych³. Zjawisko interkomprehensji warto i trzeba wykorzystywać w nauczaniu polszczyzny Ukraińców, ponieważ dzięki niemu mogą oni rozpoczynać kształtowanie sprawności receptywnych z innego poziomu – wyższego niż użytkownicy innych języków pierwszych.

Błędy gramatyczne w polszczyźnie Ukraińców

Powyższe zjawiska stawiają Ukraińców rozpoczynających naukę języka polskiego w bardzo korzystnej sytuacji – w porównaniu nie tylko z niesłowiańskimi uczącymi się, ale chociażby z Białorusinami i Rosjanami⁴. Problemem tych samych grup jest jednak duża liczba błędów gramatycznych, wolniejsze przechodzenie na wyższe poziomy zaawansowania (od B1 wzwyż), trudniejsze doskonalenie języka. Zbieżność ich J1 z językiem polskim z jednej strony przyspiesza naukę polskiego na etapie początkowym, z drugiej zaś hamuje jego doskonalenie na wyższych poziomach zaawansowania. Na styku języków tak mocno zbliżonych jak polski i ukraiński silnie działa interferencja międzyjęzykowa, która jest odpowiedzialna nie tylko za powstawanie dużej liczby błędów interlingwalnych, ale także za ich fosylizację, czyli zatrzymywanie się rozwoju interjęzyka na danym poziomie i wolniejszy jego progres.

Interferencji podlega każdy poziom języka, mocniej jednak interferują struktury składniowe aniżeli elementy morfologiczne. Potwierdzają to także wyniki autorskich badań korpusowych nad niemal 6 tys. błędów gramatycznych⁵ w polszczyźnie pisanej studentów ukraińskojęzycznych. W analizach tych z 824 prac pisemnych wyekscerpowano 5958 błędów gramatycznych, w tym 4042 błędy fleksyjne i 1916 błędów składniowych. Ustalono, iż minimum 67,5% błędów fleksyjnych oraz minimum 77% błędów składniowych ma podłoże interferencyjne, co daje średnią 72% dla całego korpusu. Zatem ponad 2/3 wszystkich błędów gramatycznych popełnianych przez studentów z Ukrainy wynika z wpływu ich J1. Jeśli chodzi o podatność poziomu języka na wystąpienie transferu negatywnego, to o 10% więcej błędów interferencyjnych niż w morfologii wystąpiło w składni, co także wskazuje na to, iż poziom syntaktyczny – sposób łączenia wyrazów w całości wyższego rzędu – jest podatny na działanie transferu negatywnego⁶.

3 W. Hofmański, *Transfer ujemny a kompetencja językowa. Język polski w nauczaniu Słowian*, Praga 2014, s. 10.

4 Język białoruski wykazuje zdecydowanie więcej zbieżności z polszczyzną niż język rosyjski, jednak w praktyce Białorusini się nim nie posługują, zatem w grupach wschodniosłowiańskich traktujemy ich jako rosyjskojęzycznych.

5 Z błędów gramatycznych wyłączyłam błędy słowotwórcze, wzorując się na klasyfikacji błędów Andrzeja Markowskiego (*Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008, s. 56-59).

6 Zob. D. Izdebska-Długosz, *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd jednego z typów błędów składniowych, które zbadano w polszczyźnie pisemnej studentów z Ukrainy. Są to wykolejenia szyku wyrazów w zdaniu⁷.

Trudności obcokrajowców z polskim szykiem

Jak często powtarza się w opracowaniach dotyczących szyku wyrazów, w polszczyźnie jako języku niepozycyjnym szyk jest „swobodny, ale nie dowolny”⁸. Fleksyjność polszczyzny oznacza, że funkcję danego wyrazu w zdaniu wyznacza jego końcówka fleksyjna, nie zaś miejsce w porządku linearnym⁹. Szyk jest ukształtowany przez pewne zasady, tendencje i uzus¹⁰, a warunkują go względy treściowe (logiczne), psychologiczne (emocjonalne) oraz stylistyczne (rytmiczne)¹¹. Istnieją jednak różnorodne ograniczenia formalne, którym musi on podlegać. Jak pisze Hanna Jadacka, „współczesna norma wzorcowa zawiera tak dużą liczbę ograniczeń swobody szyku, że w niektórych opracowaniach składniowych pojawiają się nawet uwagi na temat (względnej) pozytywności polszczyzny”¹². Rodzimi użytkownicy polszczyzny stosują się do większości tych ograniczeń czysto intuicyjnie, a neutralny porządek wyrazów w zdaniu naruszają intencjonalnie. Inaczej rzecz ma się z uczącymi się polskiego obcokrajowcami. Nie dysponując¹³ jasno wyłożonymi regułami porządkowania wyrazów w zdaniu¹⁴, mogą z łatwością popełniać błędy w szyku wyrazów dające efekt sztucznej, dziwnej lub komicznej produkcji językowej.

Naruszenie reguł szyku zdania to problem zarówno gramatyczny, jak i stylistyczny, czy szerzej – tekstowy. Celowa zmiana szyku neutralnego powoduje, że wypowiedź staje się nacechowana stylistycznie. Gdy jednak dokonuje się owej zmiany bez funkcjonalnego uzasadnienia, wówczas można je uznać za nieuzasadnione odstępstwo od

7 Błędy pochodzą z prac pisemnych studentów uczących się na obowiązkowym lektoracie z JPjO na I roku studiów różnych kierunków w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Materiał badawczy zbierano w latach 2013-2017. Prace pisemne to eseje z egzaminu pisemnego na poziomach B1 i B2; różnorodne wypracowania powstające na zajęciach i w ramach prac domowych; tłumaczenia; prace z kreatywnego pisania oraz testy gramatyczne.

8 A. Wierzbicka, P. Wierzbicki, *Praktyczna stylistyka*, Warszawa 1968, s. 121.

9 Por. H. Jadacka, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa 2006, s. 167.

10 Por. A. Dąbrowska, M. Pasięka, *Szyk wyrazów i jego zaburzenia spowodowane błędami cudzoziemców. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji Stowarzyszenia „Bristol”*, red. A. Dąbrowska, M. Pasięka, Wrocław 2004, s. 229.

11 B. Bartnicka, H. Satkiewicz, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Warszawa 1990, s. 154.

12 H. Jadacka, *op. cit.*, s. 168.

13 Brak jest wyczerpującej monografii na temat szyku zdania polskiego. Podobnie rzecz się ma z podręcznikami do nauczania JPjO oraz materiałami dla lektorów (zob. M. Stasieczek-Górna, *Błędy szyku zdania popełnianie przez cudzoziemców uczących się polskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2011, nr 18, s. 296).

14 Zob. M. Stasieczek-Górna, *op. cit.*, s. 295-297.

normy, a więc błąd językowy¹⁵. Niektóre błędy szyku mogą prowadzić do przypisania odmiennej intencji nadawcy wypowiedzi, do niejasności, niezrozumiałości czy też dwuznaczności¹⁶.

Użytkownicy języków fleksyjnych, szczególnie podobnych i pokrewnych – jak język ukraiński, w nauce języka polskiego nie koncentrują się świadomie na postaci szyku, zakładając z góry, iż jest on bardzo podobny do tego, który obowiązuje w ich języku ojczystym. Szyk zdaniowy jest zatem często przenoszony z J1 i stanowi typ kalki składniowej, strukturalnej.

Błędy w szyku zdania popelniane przez studentów z Ukrainy

Kolekcjonowanie błędów językowych popełnionych przez użytkowników jednego tylko języka pierwszego nieuchronnie prowadzi w kierunku analizy kontrastywnej danych obszarów dwóch systemów językowych. Analiza podobieństw i różnic w konstrukcjach składniowych w obu językach pozwala bowiem na odnalezienie źródła danego błędu. Znając przyczynę błędu, możemy dydaktycznie zapobiegać jego wystąpieniu.

Szyk wyrazów w języku ukraińskim określa się najczęściej jako zasadniczo podobny do polskiego¹⁷. Jego postać neutralna może być modyfikowana pod wpływem tych samych czynników. Jednak szyk zdania sprawia problemy uczącym się polskiego Ukraińcom. Pomimo bowiem ogólnej zbieżności wykazuje także pewne różnice, czego jaskrawym przykładem może być szyk imienia i nazwiska. W języku polskim ma on tradycyjnie układ z imieniem na początku, natomiast w języku ukraińskim jako pierwsze może występować również nazwisko, stąd błędy: **Jestem Mychalenko Anastazja*. Przykład ten pokazuje, iż szyk w języku polskim jest mniej dowolny niż w języku ukraińskim¹⁸.

Liczebność błędów w szyku zdaniowym

Łączna liczba wyekscerpowanych błędów w szyku to 119, co stanowi 6,2% wszystkich błędów składniowych w autorskim korpusie. W poniższej tabeli zebrano dane szczegółowe na temat tych błędów.

Najliczniejsze błędy wystąpiły w szyku enklityk (pozycja morfemu *się*), następnie w naruszeniu porządku S-V-O. Analiza błędów (jakościowa oraz ilościowa) pozwala na wyodrębnienie zagadnień, które trzeba omawiać ze studentami ukraińskojęzycz-

15 Zob. definicja błędu językowego w: A. Markowski, *op. cit.*, s. 55.

16 Por. A. Dąbrowska, M. Pasieka, *op. cit.*, s. 229.

17 Zob. A. Krawczuk, *Leksykologia i kultura języka polskiego*, t. 2: *Kultura języka*, Kijów 2011, s. 269; I. Kononenko, *Українська та польська мови: Контрастивне дослідження. Язык український і польський: studium kontrastywne*, Warszawa 2012, s. 732.

18 Zob. I. Kononenko, *op. cit.*, s. 732.

Tab. 1. Liczba różnych typów błędów w szyku zdania

Typ naruszenia szyku	Liczba błędów
naruszenie szyku neutralnego (S-V-O)	26
szyk przydawek	24
szyk modulantów	21
szyk enklityk:	46:
– morfemu <i>się</i>	28
– zaimków	18
szyk zaimka <i>który</i>	2
RAZEM	119

Źródło: badania własne.

nymi, a które do tej pory nie były przedmiotem bardziej wnikliwej uwagi lektorów oraz autorów podręczników.

W grupach ukraińskojęzycznych mogą także wystąpić inne problemy związane z polskim szykiem zdania, które nie znalazły odzwierciedlenia w omawianym korpusie błędów, a które są sygnalizowane przez badaczy¹⁹. Wszystkie one powinny znaleźć miejsce w podręcznikach i pomocach dedykowanych Ukraińcom już od poziomu A1.

Rozpatrzmy zatem, jakie błędy szyku są popełniane przez te grupy uczących się najczęściej.

Szyk enklityk

To najliczniejsze wśród błędów szyku. Enklityki to wyrazy nie mające własnego akcentu, akcentowane razem z wyrazem je poprzedzającym. Należą do nich nieakcentowane zaimki (ich enklityczne formy): *mi*, *ci*, *cię*, *go*, *mu*, *ich*, zaimek *się* oraz partykuły (*-by*, *-że*, *-no*), a także ruchome końcówki czasowników w czasie przeszłym²⁰.

Szyk morfemu *się*

To najczęstszy typ błędu w szyku enklityk. Polega on na umieszczeniu morfemu *się* na końcu zdania, co jest naturalne w języku ukraińskim i rosyjskim, w których morfem zwrotności czasownika pisze się z nim łącznie, z czego wynika jego nieruchomość: pol. *Chciałbym się z tobą spotkać* – ros. *Я бы хотел с тобой встретиться*; ukr. *Я хотів би з тобою зустрітись*. W polszczyźnie jednak nie należy umieszczać enklityk ani na początku, ani też na końcu zdania – w tym ostatnim przypadku jest to dopuszczalne wtedy, gdy zdanie składa się z samego orzeczenia (np. *Umyj się!*). Przykłady błędów tego typu są dość liczne:

**To ja też zapisuję się; *Widzę, że będzie trwało dłużej, niż wydawało się; *My zawsze staramy się jak najczęściej spotykać się; *Trzeba kochać to czym zajmujesz się; *Z polakamy ja koleguję się;*

19 Zob. np. A. Krawczuk, *op. cit.*, s. 269-278.

20 Por. P. Bąk, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1977, s. 433.

**Kto boją się; *Ja spóźni się; *Gdzie ty znajduje się; *Rodzicy stara się; *Chciała z nim zapoznać się; *i jemu nie udało się; *Robi wszystko, żeby jemu to udało się; *ale po dokończaniu studiów nie przestali komunikować się.*

Rozpowszechnionym rodzajem błędu z morfemem *się* są wykołejenia w zdaniach bezpodmiotowych z czasownikiem *podobać się*, które wraz z dopełnieniem celownikowym (*podoba się komu?*) mają swoją określoną konstrukcję wewnętrzną. Umieszczenie morfemu *się* na końcu zdania jest możliwe tylko w zdaniach zbudowanych wyłącznie z czasownika i dopełnienia w C. Porównać można następujące konstrukcje: *Podoba ci się? Podoba mi się* (zdanie z orzeczeniem i dopełnieniem celownikowym). W zdaniach rozwiniętych pozycja *się* ulega zmianie: *Co ci się podoba? Bardzo podoba mi się sukienka*. Istotne jest także miejsce dopełnienia celownikowego. Po pierwsze, zwykle poprzedza ono morfem *się* (*podoba mi się / [...] mi się podoba*), po drugie – dopełnienia celownikowego i morfemu *się* nie rozdzielają inne składniki w szyku neutralnym, bez względu na odległość tych dwóch składników od czasownika. Błędy tego typu są następujące (na wzór rodzimej konstrukcji ukr. *Мені це подобається більше*).

**Mi podoba się więcej; *Co mu podoba się więcej; *To, co mi tak bardzo podoba się; *Co mi dużo w nim nie spodobało się; *Co mi bardzo się spodobało; *Bardzo mi tutaj spodobało się; *Bardzo tu mnie się spodobało; *Australia bardzo mi spodobała się; *Bardzo mi spodobało się; *Co mnie bardzo podoba się.*

Szyk zaimków

Błędy w szyku enklitycznych form zaimków polegają na umieszczeniu ich w pozycji akcentowanej w zdaniu: inicjalnej lub finalnej. Zdania typu: **Jego nie można ukarać* studenci z Ukrainy tworzą zwykle bez intencji podkreślenia osoby (którą wyraża umieszczony w pozycji inicjalnej ortotoniczny zaimek osobowy), a według rodzimego schematu zdaniowego. Dopełnienie wyrażone enklityczną formą zaimka osobowego znajduje się w polszczyźnie po czasowniku, który nim kieruje: *Nie można go ukarać*²¹. Błędy tego typu to:

**Mi podoba się więcej; *Mi wystarczy komputera; *Mi często stawiają go za przykład; *Ja nie widziała ci; *Nic nie mówiła mu; *Nam potrzebny odpoczynek.*

Studenci ukraińscy wykazują również tendencję, by zostawiać zaimki oraz wyrażenia przyimkowe (zwykle w funkcji dopełnienia) na końcu zdania:

**Ona jest najbliższym człowiekiem dla mnie; *Zapoznaliśmy się na urodzinach z nią²²; *Nie potrzeba kupować książki, a możemy czytać ich; *Jeżeli nie wiem coś; *Czemu nie zrobić to; *Bardzo*

21 Por. I. Kononenko, *op. cit.*, s. 742.

22 Dwa pierwsze zdania łamią także regułę przyległości linearną wyrazów oznaczających i oznaczanych (zob. Z. Saloni, *Błędy językowe w pracach pisemnych uczniów liceum ogólnokształcącego. Próba analizy językoznawczej*, Warszawa 1971, s. 86) – w pierwszym wyraz *najbliższym* otwiera miejsce dla kogo (*dla mnie*), w zdaniu drugim to czasownik otwiera miejsce dla wyrażenia przyimkowego *zapoznać się + z kim*.

*ciekawe było kpać się w nim; *Czy tego wystarczyłoby mnie?; *Możemy dowiedzieć się o cenach i porównywać ich; *Mieć marzenia, a jeszcze przykładać wszystkie siły, żeby wypełnić ich; *Mam pomagać wam?; *Nie mogę nie lubić jego.*

Naruszenie porządku S-V-O

Na drugim miejscu pod względem liczebności błędów znajdują się wykołowania w neutralnym szyku zdaniowym. W zdaniach izolowanych (pojedynczych) układ S-V-O (podmiot – orzeczenie – dopełnienie) stanowi w polszczyźnie model najbardziej naturalny, najmniej nacechowany²³, a więc niecelowe, nieuzasadnione funkcjonalnie odstępstwo od tego układu należy traktować jako błąd. Identyczna zasada kieruje szykiem zdania w języku ukraińskim, a szyk przestawny musi być uzasadniony²⁴.

Studenci ukraińskojęzyczni popełniają błąd szyku odwrotnego, umieszczając orzeczenie przed podmiotem, niekiedy w pozycji inicjalnej w zdaniu:

**Zależy od tego, czy jest strona zgodna ze standardami; *Szkodzi Internet też dla zdrowia; *Ma siostra dwoje dzieci; *Ubiera się siostra zawsze jak najlepiej; *Chodzi ten bohater do swojej nienawistnej pracy; *Czyli musi kosmetolog postępować; *Będą grali zespoły; *Będą brali udział młode talenty.*

Naruszenie szyku neutralnego S-V-O to także dopełnienie przed podmiotem i orzeczeniem lub po podmiocie, ale przed orzeczeniem:

**Do Tetiany podbiegli koleżanki; *Najlepszej przyjaciółki ma nie każda dziewczyna; *Mnie było fatalnie; *Polska mi da tą naukę; *Przyjaciółką stała moja matka; *Przyczyn na to kilka; *Z polakamy ja koleguję się; *Kwiaty dałem swoją sąsiadką; *Ona ode mnie jest starszą osobą na 45 minut; *Miłość swoju okazuje; *Nie zadowoloni niczym oni są; *Nikt z nim nie chciał kontaktować; *Od wszystkiego co odbywa się, szuka przyczyny; *bo ten człowiek tobie po prostu jest znajomym; *Z tym związana jego obecna praca czyli; *Żyć i pracować w Polsce bardzo przyjemno; *Na kierowcu napadły alpaki.*

Szyk przydawek

Błędy w szyku przydawek są trzecie pod względem liczebności we wszystkich błędach szyku wyrazów w zdaniu. Przydawki przymiotne w polszczyźnie występują w szyku neutralnym zarówno w prepozycji (w stosunku do rzeczownika), jak i postpozycji. Ich miejsce jest uwarunkowane semantycznie: przydawki jakościowe (charakteryzujące) oznaczające cechy przypadkowe (barwa, wielkość, kształt etc.) umieszcza się przed wyrazem określanym (np. *trudny* język), a gatunkujące (klasyfikujące) – oznaczające cechy stałe – po wyrazie określanym (np. *język angielski*)²⁵. W języku ukraińskim natomiast przydawka przymiotna prawie zawsze znajduje się przed rzeczownikiem²⁶,

23 Por. A. Dąbrowska, M. Pasieka, *op. cit.*, s. 235.

24 Zob. I. Kononenko, *op. cit.*, s. 734.

25 Zob. H. Jadacka, *op. cit.*, s. 170; A. Krawczuk, *op. cit.*, s. 270.

26 Por. A. Krawczuk, *op. cit.*, s. 271; I. Kononenko, *op. cit.*, s. 736-742.

stąd u Ukraińców częstsze są błędy w zakresie umieszczania prepozycyjnej przydawki gatunkującej. Poniżej przykłady:

**gimnastyczna sala; *nad czarnym morzem; *z turystycznej obsługi; *On dobrze zna angielski język; *żeby uczyć obcy język; *jednopokojowe mieszkanie; *jednoosobowy pokój; *finansowy stan; *ultradźwiękowego sprzętu; *językowy barier; *ekonomiczna systema; *ukraiński potrawy; *tradycyjni ukraiński potrawy; *akrobatycznie zdjęcia; *w nocny klub; *za polskim czasem.*

Natomiast błędy polegające na umieszczeniu przydawek jakościowych w postpozycji można uznać za rodzaj hiperpoprawności:

**Chyba ostatnią stroną negatywną jest; *Zdejmij okulary różowe!; *Internet to jest informator nowoczesny; *Szukają pracę odpowiednią; *widok wspaniały; *To ludzie empatyczne; *ludzie dobri; *moment obecny.*

Szyk modulantów

Modulanty to nieodmienna klasa leksemów o prymarnej funkcji syntaktycznej polegającej na modyfikowaniu treści zdań lub ich składników poprzez wskazywanie na postawę modalną nadawcy, sytuację komunikacyjną czy też emocje²⁷. Podobnie jak inne wyrazy funkcyjne powinny one być użyte w zdaniu dopiero na drugim miejscu lub dalszym²⁸. Studenci ukraińskojęzyczni często używają modulantów sytuacyjnych, jak: *także, jeszcze, też* w pozycji inicjalnej w zdaniu:

**Także jest nagrany film po tej książce; *Także ważnym elementem mojej; *Także możemy znaleźć w sieci; *Także mnie nie spodobało się, że; *Także bogatsza i większa baza kolorów; *Także podróż zależy od nastroju;*

**Jeszcze na moją opinię; *Jeszcze można powiedzieć, że; *Jeszcze widzę pozytyw w tym;*

**Też jest łatwiejszy w wykorzystaniu; *Też ona lubiła jeździć do swojej babci.*

Najczęściej w nieprawidłowej pozycji w zdaniu występuje modulant *także*, odpowiadający ukraińskiemu *також*, który w języku ukraińskim może inicjować wypowiedzenie: **Także ma szeroką szyję, zam. Ma także szeroką szyję – ukr. Також має широкую шию*. Podobnie jest z modulantem *jeszcze* – ukr.: **Jeszcze na moja opinię, zam. Моїм zdaniem [...] jeszcze – ukr. Ще на мій погляд*.

Szyk zaimka względnego który w zdaniu podrzędnym

Zaimek względny *który* otwiera w polszczyźnie zdanie podrzędne – jest na pierwszym miejscu w zdaniu zależnym. Poprzedzić go może jedynie przyimek lub wyrażenie przyimkowe (np. *narzędzia, za pomocą których budowano dom; książka, na podstawie której zrobiono film*). Zaimek względny wskazuje zawsze na ostatni rzeczownik w zdaniu nadrzędnym, zgodnie z zasadą styczności (w danej grupie syntaktycznej określające

27 Por. J. Strutyński, *Gramatyka polska*, Kraków 1997, s. 142.

28 H. Jadacka, *op. cit.*, s. 174.

wyrazy powinny być jak najbliżej określanych). Inaczej jest w języku ukraińskim (i rosyjskim), w którym ukr. *котрий/який* (ros. *который*) nie występuje w pozycji inicjalnej w zdaniu podrzędnym²⁹: pol. *One mają różne fryzury, których długość także się różni* – ukr. *Вони мають різні зачіски, довжина яких також варіюється*; ros. *У них разные прически, длина которых также отличается*. W autorskim korpusie zanotowano jedynie dwa odstępstwa od tej reguły, jednak w mowie studentów słyszy się ten typ błędu dość często: *[…], najważniejszym zadaniem której jest wprowadzenie w skórę aktywnych substancji; *[…], mają różne statusy, poziom których jest przedstawiony.

Kontrastywne ćwiczenia na szyk zdaniowy

Szyk wyrazów w polszczyźnie w świetle analiz błędów okazuje się lapsogenny i często kalkowany z J1. Problem ten dotyczy tak Ukraińców, jak i Białorusinów oraz Rosjan. Właśnie dlatego w najnowszej publikacji gramatycznej *Polski dla nas 1. Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*³⁰ kilka ćwiczeń poświęciłam także m.in. szykowi.

Poniższe ćwiczenie oprócz ukierunkowania na narzędnikową rekcję niektórych polskich czasowników, różniących się rządem od ich wschodniosłowiańskich odpowiedników, pozwala ćwiczyć także prawidłowy szyk zdaniowy, szczególnie morfemu *się* oraz zaimków osobowych. W ćwiczeniu tym należy zidentyfikować błędy w szyku i zapisać podane zdania poprawnie.

16 W niektórych z poniższych zdań popełniono błędy szyku. Podkreśl błędne miejsca i zapisz zdania poprawnie. Uzasadnij swoje decyzje.

Przykład: Chciałbym spotkać się z nią. *Chciałbym się z nią spotkać.*

1. Złodziej ucieka przez park przed nim.
2. Rozczarowałam się nimi.
3. Byłam bardzo długo rozczarowana nimi.
4. Z nim nikt nie lubi spotykać się.
5. Trzeba porządnie się zastanowić nad tym.
6. Nie chowaj się przede mną!
7. Bardzo długo chowałaś się pod tym krzakiem przede mną.
8. Aż tak bardzo nie przejmuj się tym!
9. Szef bardzo sprawnie i profesjonalnie rzucił nimi.
10. Niepokoję się tym.
11. Niepokoję się bardzo tym.

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1. Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*, Kraków 2021, s. 31.

²⁹ Por. A. Krawczuk, *op. cit.*, s. 272.

³⁰ Por. D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1. Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*, Kraków 2021.

W kolejnym ćwiczeniu – także z rozdziału dotyczącego rekcji narzędnikowej – wymaga się ułożenia zdań z rozsypanki wyrazów, co jest typową procedurą w przypadku ćwiczenia poprawnego szyku zdaniowego. Równocześnie – co widzimy w podanym przykładzie – podkreśla się, iż często poprawnych opcji jest więcej niż jedna. Można także omówić ze studentami subtelne różnice znaczeniowe w przypadku poprawnych zdań nieco różniących się szykiem.

17 Z podanych wyrazów ułóż zdania, dbając o poprawny szyk zdaniowy.

Przykład: tak, martwić, się, bardzo, tym, musisz, nie *Nie musisz się tak bardzo tym martwić.*
Nie musisz tak bardzo się tym martwić.

1. nie, niczym, się, rozczarowałam
2. tymi, poważnie, musimy, nad, podyskutować, problemami
3. się, mocno, tak, czym, przeżyłaś ?
4. uciekaliście, przed, tak, kim, chwilą, przed, szybko ?
5. kim, wstawić, dziś, się, zamierzasz, za ?
6. nie, zachowaniem, byłam, nigdy, rozczarowana, twoim
7. swoim, czy, zdrowiem, niepokoisz, niż, się, wczoraj, dziś, bardziej
8. pamiętnik, schowałaś, swój, przede, gdzie, mną

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1. Польский для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*, Kraków 2021, s. 31.

Kolejne ćwiczenie pochodzi z rozdziału dotyczącego miejscownikowych połączeń wyrazowych. Tutaj także wymaga się układania własnych zdań.

1 a) Z podanych wyrazów ułóż zdania.

Przykład: oparta, empirycznych, ta, na, była, badaniach, teza.

Ta teza była oparta na badaniach empirycznych.

1. schodach, po, musisz, stromych, wejść
2. na, on, kwantowej, doskonale, zna, fizyce, się
3. tobie, jemu, na, zależy, naprawdę
4. się, nasz, specjalizuje, pediatrii, w, kolega
5. pierwszego, niej, zakochał, od, się, w, wejrzenia
6. swoim, na, usiądź, miejscu
7. solidnym, można, na, człowieku, tylko, polegać
8. swoim, się, przyjacielu, nigdy, zawiodłem, na, nie

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1. Польский для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*, Kraków 2021, s. 76.

Podsumowanie

Glottodydaktyczna ewaluacja wskazuje na niskie zagrożenie błędów w szyku zdania dla komunikacji. Przystawienie porządku wyrazów w zdaniu zwykle nie niweczy szansy na porozumienie. Nie są to także ani błędy najczęstsze, ani najbardziej liczne – na co wskazuje ich procentowy udział we wszystkich błędach składniowych. Zapewne fakty te – odnoszone do uczących się (użytkowników różnych języków pierwszych) – są przyczyną tego, jak traktowane są w nauczaniu JPjO zagadnienia dotyczące szyku zdania.

Błędy szyku wynikają w bardzo dużym stopniu z interferencji międzyjęzykowej. Uczący się nieświadomie kopiuje rodzimą konstrukcję, wypełniając ją polskim materiałem leksykalnym. Jako błędy międzyjęzykowe, niełatwo sobie uświadamiane, związane bowiem z aspektem kognitywnym, są trudne do wyrugowania i tym samym z łatwością ulegać mogą fosylizacji. Efekt nienaturalności, sztuczności czy teatralności (stylizacja), jaki mogą powodować błędy w szyku wyrazów, przemawia dodatkowo za tym, że w procesie kształtowania kompetencji językowej studentów ukraińskojęzycznych trzeba zwracać uwagę na wyodrębnione (na podstawie analiz lapsologicznych oraz kontrastywnych) zagadnienia. Procedurą, która pomaga w uświadamianiu sobie źródeł trudności, są tłumaczenia, elementy analizy kontrastywnej (kontrastowanie dydaktyczne), a także ćwiczenia drylowe, pozwalające na zautomatyzowanie danych nawyków językowych.

LITERATURA CYTOWANA

- Bartnicka B., Satkiewicz H., *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Warszawa 1990.
- Bąk P., *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1977.
- Dąbrowska A., Pasięka M., *Szyk wyrazów i jego zaburzenia spowodowane błędami cudzoziemców. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji Stowarzyszenia „Bristol”*, red. A. Dąbrowska, M. Pasięka, Wrocław 2004.
- Gębal P.E., *Interkomprehensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków 2016.
- Hofmański W., *Transfer ujemny a kompetencja językowa. Język polski w nauczaniu Słowian*, Praha 2014.
- Izdebska-Długosz D., *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021.
- Izdebska-Długosz D., *Dlaczego Polska? Motywy wyboru studiów w Polsce u młodzieży ukraińskiej – perspektywa porównawcza*, [w:] *Ukraina – Polska: doświadczenia oraz perspektywy strategicznego partnerstwa*, red. R. Kordonski, O. Kordonska, Ł. Muszyński, t. 2, Lwów-Olsztyn 2017.
- Izdebska-Długosz D., *Plany życiowe młodych Ukraińców rozpoczynających studia w Polsce*, „Youth Policy: Problems and Prospects. Молодіжна політика: проблеми та перспективи” 2015, nr 6.
- Izdebska-Długosz D., *Polski dla nas 1. Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2-B2)*, Kraków 2021.
- Jadacka H., *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa 2006.
- Kononenko I., *Українська та польська мови: Контрастивне дослідження. Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa 2012.
- Krawczuk A., *Leksykologia i kultura języka polskiego*, t. 2: *Kultura języka*, Kijów 2011.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008.
- Saloni Z., *Błędy językowe w pracach pisemnych uczniów liceum ogólnokształcącego. Próba analizy językoznawczej*, Warszawa 1971.

Stasieczek-Górna M., *Błędy szyku zdania popełnianie przez cudzoziemców uczących się polskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2011, nr 18.
Strutyński J., *Gramatyka polska*, Kraków 1997.
Wierzbicka A., Wierzbicki P., *Praktyczna stylistyka*, Warszawa 1968.

„Zdejmij okulary różowe!” – błędy w szyku zdania w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych

STRESZCZENIE: W artykule przedstawia się jeden z typów błędów składniowych popełnianych w języku polskim przez studentów ukraińskojęzycznych. Są to błędy szyku wyrazów w zdaniu, w podziale na kilka mniejszych kategorii. Błędy szyku z czysto komunikacyjnego punktu widzenia nie zagrażają wzajemnemu porozumieniu się rozmówców, dlatego zagadnienia szyku w polszczyźnie są marginalizowane w podręcznikach i innych materiałach nauczania języka polskiego jako obcego. Tymczasem błędy te są wybitnie interferencyjne, stanowią typ kalek składniowych i jako takie mogą łatwo ulegać fosylizacji. Ponadto przynoszą one niezamierzony przez nadawcę efekt stylizacyjny, komiczność czy też wrażenie dziwności, nienaturalności. Wydaje się zatem celowe włączenie ćwiczeń doskonalących umiejętność stosowania właściwego szyku wyrazów w zdaniu do stałego zestawu zadań gramatycznych. W artykule zaprezentowano kilka ćwiczeń tego typu z najnowszej autorskiej publikacji dla Słowian wschodnich.

SŁOWA KLUCZOWE: szyk zdaniowy – błędy językowe – Ukraińcy – język polski jako obcy

“Take off your glasses rose-coloured!” – on word order errors made by Ukrainian-speaking students in Polish

SUMMARY: The article presents a syntax error made by Ukrainian-speaking learners of Polish. Word order errors have been divided into a few smaller categories. From the perspective of effective communication, word order errors do not hinder the mutual understanding of the interlocutors. Therefore, course books and other Polish as a Foreign Language teaching aids marginalise the question of word order in Polish. However, those errors are deeply rooted in language interference, as they are a type of syntactic calques and are prone to become fossilised. Furthermore, they coincide with an unintended stylisation effect, drollery, oddity or abnormality. Thus, including word order exercises in a standard set of grammar exercises seems to be necessary. The article presents a couple of exercises of such type deriving from the author's latest publication for East Slavs.

KEYWORDS: word order – linguistic errors – Ukrainians – Polish as a Foreign Language